

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΩΣ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ¹

Louis Pinto*

Η φιλοσοφία είναι φορέας μίας ανώτερης φιλοδοξίας, αυτής ενός ριζικού αναστοχασμού πάνω στη γνώση, τη γλώσσα, την πολιτική... Είναι όμως δυνατόν να συνεχίσει ν' αγνοεί ότι οι φιλόσοφοι ανήκουν στον κοινωνικό κόσμο και ότι πρέπει να αναμετρηθούν όχι μόνο με το «πνεύμα της εποχής» αλλά επίσης, πολύ απλά, με τις συνήθειες σκέψης που η εκπαίδευση τους προτείνει τις περισσότερες φορές ως αυταπόδεικτες;

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ επειδή ασφαλώς δεν μπορούν να σκεφθούν παρά χάρις στην εξοικείωση την οποία απέκτησαν στους κόλπους των πανεπιστημιακών θεσμών, έχουν την τάση να λαμβάνουν πολύ λίγο υπόψη τους όσα η σκέψη τους οφείλει στην ιδιότητά τους ως καθηγητές. Και η αντικαθηγητική ρητορεία των πρωτοποριών των τελευταίων ετών, θα μπορούσε κι αυτή να μην έχει άλλο αποτέλεσμα παρά τη διατήρηση του ουσιώδους, τη συλλογική πίστη στα προνόμια μιας καθαρής σκέψης, χειραφετημένης από τις ατέλειες της δοξασίας: οι φιλόσοφοι επιμένουν, φαίνεται, να μη γνωρίζουν άλλο εμπόδιο στην διανοητική ελευθερία από τους παραδοσιακά θεματοποιημένους περιορισμούς της αίσθησης, του πάθους και της προκατάληψης. Όλα συμβαίνουν ως εάν να μπορούσε, ο πανεπιστημιακός θεσμός, απονέμοντας τους τον τίτλο του φιλοσόφου, να τους εξασφαλίζει συγχρόνως μία ρήξη με τον συνήθη κόσμο, τον κόσμο των κοινών ανθρώπων, απαλλάσσοντάς τους έτσι από την ανάγκη να διερωτηθούν για τις προϋποθέσεις της δυνατότητας της διεκδικούμενης ελευθερίας.

Μια κοινωνική γενεαλογία του σύγχρονου καθηγητικού προτύπου του φιλοσόφου, που θα ήταν συγχρόνως και μια κοινωνική γενεαλογία του καθ' αυτό φιλοσοφικού λόγου, δεν έχει ακόμη συντελεστεί. Αλλά τα σημάδια ενός νέου ενδιαφέροντος, αναμφισβήτητα, πολλαπλασιάζονται, όπως μαρτυρούν τα συνέδρια, τα σεμινάρια. («Θεοιοθέτηση της φιλοσοφίας», Βερολίνο 1987), τα βιβλία και τα άρθρα. Μεταξύ των πρόσφατων εργασιών, άλλες αναφέροντα στα χαρακτηριστικά που απορρέουν από την θεσιοθέτηση της φιλοσοφίας,

θίγοντας κυρίως τη λογική των πανεπιστημιακών ασκήσεων, τα θέματα του προγράμματος, τη σταδιοδρομία των πανεπιστημιακών φιλοσόφων, κ.τ.λ. Άλλες εργασίες καταπιάνονται με την περιγραφή της εμφάνισης συγκεκριμένων φιλοσοφικών ρευμάτων. Έτσι, οι μελέτες του Klaus-Christian Köhnke προσεγγίζουν ένα μείζον θέμα, το θέμα της διαμόρφωσης ενός πανεπιστημιακού κινήματος που κυριάρχησε στην Γερμανία κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα: το ρεύμα του νεο-καντιανισμού.

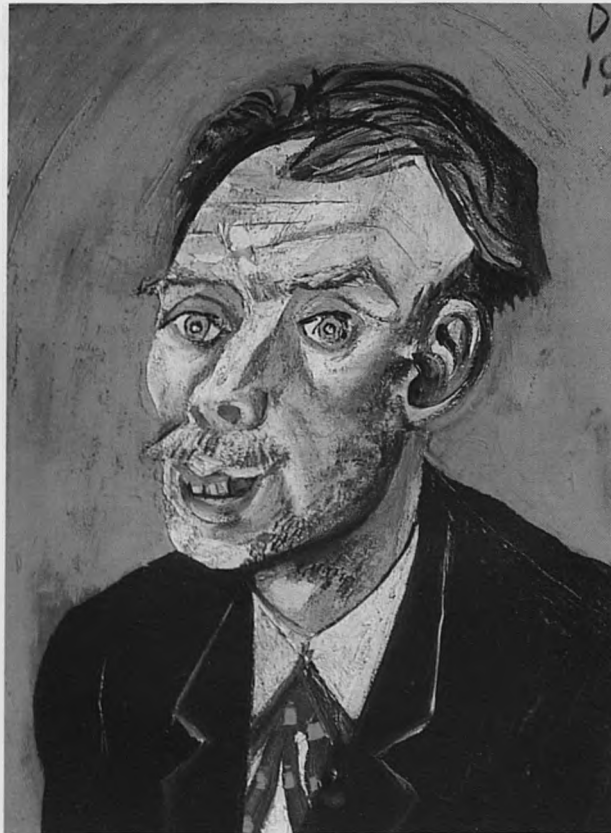
Η γερμανική φιλοσοφική ηγεμονία δεν οφείλεται καθόλου στην εσωτερική και μόνον αξία της εθνικής φιλοσοφικής κληρονομιάς, καθώς επιβλήθηκε χάρις ακριβώς στη ρήξη που το κίνημα αυτό επέτυχε κατά τρόπο απερίφραστο με την εξέχουσα παράδοση του γερμανικού ιδεαλισμού και «των μεγάλων συστημάτων» (Φίχτε, Σέλλινγκ, Χέγκελ).

Εξετάζοντας μια αρκετά διάσπαρτη ομάδα συγγραφέων (εκ των οποίων οι πιο γνωστοί είναι ο Hermann Cohen και ο Wilhelm Windelband) τους οποίους συνδέει μια αναφορά στον Καντ και ορισμένα προγραμματικά θέματα, ο Köhnke οδηγήθηκε ν' αντιμετωπίσει το πρόβλημα, που σπάνια προσεγγίζουν οι φιλόσοφοι, των επιπτώσεων της διανοητικής επικοινωνίας μεταξύ συγχρόνων και των θεμελίων της, τα οποία δεν είναι καθαρά θεωρητικής τάξεως: Τελικά τι είναι αυτό που προσδιορίζει τον ορίζοντα της φιλοσοφικής δραστηριότητας σε μια συγκεκριμένη στιγμή;

Το γερμανικό μοντέλο

Ενώ οι φιλόσοφοι της γενιάς του 1840 και της γενιάς του 1860 κατευθύνθηκαν, εξαιτίας ενός καταπιεστικού πολιτικού πλαισίου, στην οδό του αυστηρού επαγγελματισμού, υποβαλλόμενοι σε μια συλλογική αυτοπειθαρχία, που τους διαφύλαττε από τις εξωτερικές

προκλήσεις, ο θρίαμβος του νεο-καντιανισμού στην αρχή της δεκαετίας του 1870 αντιστοιχεί σε μια ευνοϊκή ιδεολογική συγκυρία: εμπλουτισμένοι από μια συσσωρευμένη εμπειρία, νεαροί πανεπιστημιακοί βοηθοί επωφελούνται από σταδιοδρομίες γρήγορα εξελισσόμενες στο πλαίσιο ενός Kulturkampf (πολιτισμικού αγώνα), κατά τον οποίο η φιλοσοφία μπορεί, μαζί με την επιστήμη, να φαντάζει ως η πεφωτισμένη εναλλακτική λύση έναντι της θρησκείας. Αντιμέτωπος με εξωπανεπιστημιακά δόγματα, που χαρακτηρίζονταν από εξόφθαλμες πολιτικές ανησυχίες ή από οσθηριολογικά ζητήματα (υλισμός, σκεπτικισμός, Σοπενχάουερ...), ο λόγος αυτών των καθηγητών, ο οποίος απέδιδε έναν εξέχοντα ρόλο στην «θεωρία της γνώσεως», έφερε όλα τα τεχνικά διακριτικά σημεία μιας περιορισμένης στους ειδικούς επιηδειότητας: οι διαμάχες αποκρυ-

* Ο Louis Pinto είναι ερευνητής στο CNRS και έχει δημοσιεύσει το *L' Intelligence en action: Le Nouvel Observateur* (Α. - Μ. Métaillé) και το *Les Philosophes entre le lycée et l' avant-garde* (L. Harmattan, 1987).

σταλλώνονταν γύρω από το πρόβλημα των ιδιοτήτων του γινώσκοντος υποκειμένου, των προϋποθέσεων και των ορίων της γνώσης, οι δε συγγραφείς διαχωρίζονταν προ πάντων από το κατά πόσο αποδέχονταν ή απέρριπταν την συνεισφορά της εμπειρικής ψυχολογίας, ενός ανταγωνιστικού κλάδου, σε πλήρη άνηση τότε στη Γερμανία.

Κι όμως η ειδική ισχύς αυτού του γερμανικού πανεπιστημιακού προτύπου δεν στηρίζεται αποκλειστικά στα θεωρητικά κέρδη που εξασφάλιζε σε ένα σώμα λογίων, οι οποίοι ενδιαφέρονταν να ξεχωρίζουν τόσο από τους άλλους «ειδήμονες» (ψυχολόγους, θεολόγους), όσο και από τους αμήτους. Η «προτεραιότητα του πρακτικού λόγου», την οποίαν διεκήρυσσε όλο και περισσότερο η πλειονότητα των συγγραφέων, εμφανίζεται κυρίως ως η θεωρητική έκφραση της προτεραιότητας που διεκδικούσαν μέσα στον κόσμο της γνώσης: διατυπώνοντας τα «όρια του θεωρητικού λόγου» υπεδείκνυαν συγχρόνως την υποδεέστερη θέση όλων εκείνων που είχαν αφιερωθεί αποκλειστικά στην απόκτηση συγκεκριμένων γνώσεων, και έτσι δικαιολογούσαν το προνόμιο μιας σκέψεως που πηγαίνει πέρα από το δυνάμενο να γνωσθεί, χωρίς εν τούτοις να περιπέσει σε έναν αλήστου μνήμης «μυστικισμό» (εγγελιανού τύπου). Σχετικοποιώντας θεωρητικά τη θεωρία, οι συγγραφείς αυτοί θέσπισαν έναν νέο τρόπο του φιλοσοφείν που καθιερώνει τους φιλοσόφους ως στοχαστές του θεμελιώδους και του εσχάτου.

Τους αρκούσε να μορφοποιήσουν τα συμφέροντα που συνδέονται με την θέση τους: ενάρτεροι, ανιδιοτελείς, θεράποντες του ιδεώδους και του δέοντος, ενσαρκώνουν εξ επαγγέλματος αυτόν τον «πρακτικό λόγο», τον εντελώς προσωπικό, ενδόμυχο, εσώτερο και απρόσιτο στους επιστήμονες που είναι μόνο επιστήμονες, η ειδικότητα των οποίων δεν είναι παρά «εξαρτημένη». Ο μανδαρίνος συμπεριφέρεται ως ατομικό υποκείμενο ιδεατά σύμμορφο με την ουσία του κράτους (αν όχι με την παρούσα πραγματικότητά του), ως υποκείμενο ικανό να εξυψωθεί, χάρις στη βούληση και την ενεργητικότητά του, υπεράνω του κοινού ανθρώπου, του υποδουλωμένου στην «αίσθηση», στην «ηδονή» και στις ενδοκόσμιες προσδοκίες.

Αυτός είναι αναμφίβολα ο λόγος που οι καθηγητές της φιλοσοφίας όλων των χωρών είχαν την αίσθηση ότι βρήκαν στη Γερμανία ένα πρότυπο διανοητικής υπεροχής: πέρα από τις wissenschaftlich εκλεπτύνσεις (ο όρος «επιστημονικές» δεν θα ήταν εν προκειμένω το ακριβές ισοδύναμο) της θεωρίας και από το κύρος της φιλολογικής εμβριθείας, η αναφορά των καθηγητών στην ηθική τους προσέφερε ένα μέσο για να καθολικεύσουν την δική τους άποψη για την κοινω-

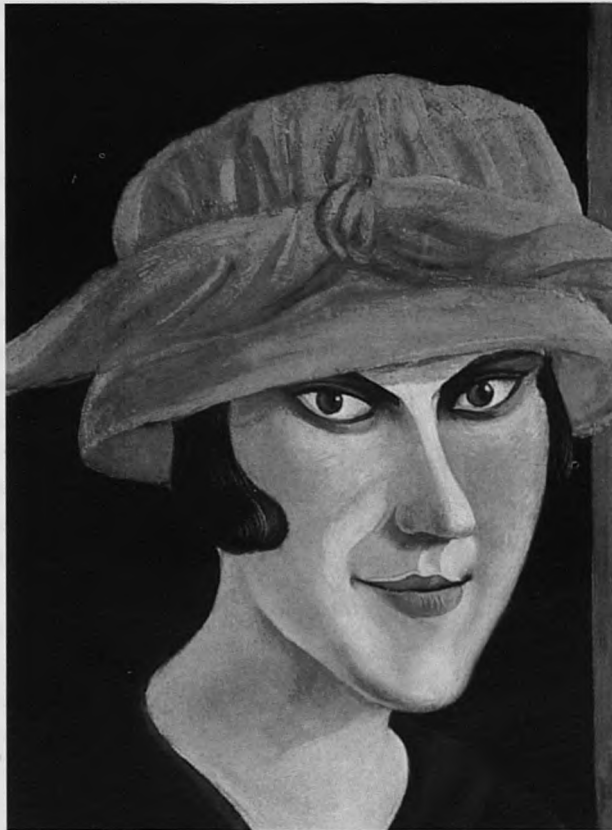
νία. Χάρις σε μιαν αντιστροφή των αξιών που κληροδοτήθηκαν από την Aufklärung (τον γερμανικό διαφωτισμό), προτάθηκε έτσι η διανοητική βάση ενός ανώτερου τρόπου σκέψης, εξωτερικό γνώρισμα του οποίου είναι εκείνη η δογματική και συντηρητική βαρύτητα η οποία θα γίνει αργότερα προφανής κατ' αντιδιαστολή προς τους «νεοθετικιστές», συγγραφείς περιθωριακούς και γεωγραφικά περιφερειακούς που τόλμησαν να διακηρύξουν την κλίση τους προς την επιστήμη καθώς και την προοδευτική πολιτική τους τοποθέτηση.

Από τον Χάιντεγκερ στον Σαρτρ

Όπως καινάχει το πράγμα, η διάλυση του νεοκαντιανισμού δεν σημανε καθόλου το τέλος της κυριαρχίας της καθηγητικής ηθικής στη φιλοσοφία: θα μπορούσαμε μάλιστα να αναρωτηθούμε μήπως εν τέλει δεν ενισχύθηκε, χάνοντας ορισμένες ηθικοπλαστικές πλευρές, από τα διανοητικά ρεύματα του 20ού αιώνα. Η εμφάνιση της υπαρξιστικής σκέψης μπορεί να θεωρηθεί ως απόρροια μιας μακροχρόνιας συλλογικής κριτικής της επιστήμης και του ορθολογιστικού τρόπου σκέψεως. Εάν δεν γίνεται επίκληση κανενός ηθικού περιεχομένου από έναν λόγο με «οντολογικές» αξιώσεις, βεβαιώνεται πάντως μια τυπική ιεραρχία ανάμεσα σε δυο τύπους ανθρώπου, με υπερέχοντα τον τύπο εκείνο του ανθρώπου που αναλαμβάνει την ευθύνη του εαυτού του μέχρι θανάτου, και στην κατώτερη βαθμίδα τον τύπο εκείνο που αφήνεται, απρόσωπος και ανώνυμος, στον κόσμο: η Eigentlichkeit, η υπαρξιακή αυθεντικότητα των φιλοσόφων, οροθετείται από το αντίθετό της, από την κατάπτωση στην οποία πέφτουν όλοι όσοι σκέπτονται το *Είναι* και το *είναι* του ανθρώπου υπό την επίπεδη και κοινότυπη μορφή της φυσικής πραγματικότητας, την δυνάμενη να κατανοηθεί με την αντικειμενική γνώση.

Αυτή καθαυτή η γενικότητα των αντιθέσεων αυτών εξηγεί την δρασικότητά τους, όπως το δείχνει η αντιπαράθεση μεταξύ δυο συγγραφέων τόσο συγγενών από ορισμένες απόψεις και τόσο ξένων από άλλες, όσο ο Χάιντεγκερ και ο Σαρτρ.

Εδώ δεν πρόκειται ν' αντιπαραθέσουμε δυο ατομικότητες, αλλά να συλλάβουμε συγχρόνως, αφ' ενός, μια αιμετάβλητη σινιστώσα που στηρίζεται κατά πολύ στον καθηγητικό αριστοκρατισμό και, αφ' ετέρου, στις παραλλαγές που απορρέουν από τη σφαίρα των δυνατοτήτων, με την οποία θα έπρεπε να λογαριαστεί ο καθένας (κατά τρόπο συχνά ασυνείδητο). Ο Χάιντεγκερ, διανοούμενος της πρώτης γενεάς, εντελώς αφοσιωμένος στην υπηρεσία της φιλοσοφικής σκέψης σ' έναν κόσμο που εκχυριζόταν τότε ακόμη από τις φιλελεύθερες και κοσμικές εκδοχές του νεο-καντιανισμού, φιλοδοξεί να

πραγματοποιήσει μια ανατροπή στη φιλοσοφία, η οποία είναι ισοδύναμη με την «συντηρητική επανάσταση» την οποία προσδοκούσε ένα μέρος της γερμανικής νεολαίας και των μανδρινών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '20 και του '30: η ηθική ελίτ μαχόμενη εναντίον των ισοπεδοτικών απειλών της «μάζας» και του απρόσωπου «κάποιος» βρίσκει την υπαρξιακή της έκφραση στο *εκεί-είναι* (Dasein) που αποκαλύπτεται διά του *προς-τον-θάνατον-είναι*.

Η πολιτική υπονόμηση των φιλοσοφικών αξιών, που συντελείται διά μέσου διαμαχών θεωρητικής υφής όπως η διαμάχη για τη φύση του χώρου, του υποκειμένου κ.τ.λ., μεταφέρει στην διανοητική σφαίρα τις κοινωνικές παρορμήσεις ενός διανοητή ο οποίος εννοεί να ξεχνά και να κάνει τους άλλους να ξεχνούν την τεχνική, την πόλη, τις φλυαρίες του «κάποιος» και τους παρακμιακούς (μηδενιστικούς) εξωφρενισμούς των αποκομμένων από το «έδαφος» Βερολινέζων κοσμοπολιτών. Έτσι μια ανάλυση όπως η κριτική της καρτεσιανής αντίληψης «του εκτατού πράγματος» μπορούσε να έχει σαν στόχο, υπό το ένδυμα μιας πλεονάζουσας εμβριθείας, τον μη αυθεντικό τρόπο ύπαρξης που είναι συμφυής με την οικειοποίηση του κόσμου από τον φυσικό, από τον μηχανικό ή από τον κοινό του χρήστη. Αυτό είναι ασφαλώς το διακύβευμα της αντι-«θετικιστικής» ρητορικής που δεν ανακάλυψε αλλά ανανέωσε ο Χάιντεγκερ.

Το σαρκικό έργο αντιπροσωπεύει μια συγγενή παραλλαγή καθηγητικής εμπειρίας του κόσμου: η αντιδιαστολή ανάμεσα σε δυο ιεραρχημένες ανθρωπότητες είναι παρούσα υπό την μορφήν φιλοσοφικά άμεπτων αντιθέσεων όπως η συνείδηση και ο κόσμος, το δι' εαυτό και το καθ' εαυτό, το μηδέν και το είναι. Στη *Ναυτία*, υπό το βλέμμα του Ροκεντέν, μιας καθαρής, μοναχικής και υπεριπτάμενης συνείδησης, αναδεικνύεται η αγαθή συνείδηση όλων των ανθρώπων που επιδιώκουν να διαλυθούν μέσα στην αδιαφάνεια των πραγμάτων. Εφοδιασμένος με νόμιμους πανεπιστημιακούς τίτλους και θεωρούμενος από πολύ νωρίς προικισμένος σ' ένα περιβάλλον καλλιεργημένο και ευνοϊκό προς τη Δημοκρατία, ο Σαρτρ επιβλήθηκε επιβάλλοντας μια επικοινωνία μεταξύ δυο σχετικά αποκομμένων διανοητικών κόσμων: την φιλοσοφία και την λο-

γοτεχνία. Στη σφαίρα λοιπόν των δυνατοτήτων της προπολεμικής Γαλλίας, ο μανδρινικός ελιτισμός ενός φερέλπιδος νέου έβρισκε την έκφρασή του όχι στην γλώσσα του εσατολογικού λαϊκισμού αλλά στην αποστασιοποιημένη φιλοσοφικο-λογοτεχνική γλώσσα, πότε σπινθηροβόλο, πότε σατυρική και πότε απέριτη, ενός Εγώ που αρνείται την συνολική αιχμαλωσία του από τον κόσμο. Ακόμη και η μετέπειτα «στράτευση», ένα είδος καθαρής απόφασης της «συνείδησης», θα συνεχίσει να παραναγνωρίζει τις κοινωνικές της προϋποθέσεις.

Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε την παράθεση παραδειγμάτων για το πώς διαιωνίζεται, ιδίως μέσω της ανανέωσης των πρωτοποριών, η εξύμνηση των καθηγητικών αρετών που βάζει τη σφραγίδα της στον φιλοσοφικό λόγο. Για να συλλάβει την εσωτερική λογική αυτού του λόγου, ο κοινωνιολόγος οφείλει να ξεφύγει από τη σαγήνη των απατηλών μεταμορφώσεων που κατέχουν το προσκήνιο: η

φιλοσοφία που «στρατεύεται», όπως και η φιλοσοφία που «αποδεσμεύεται», είναι μια συμβολική, και επομένως πολιτική, δραστηριότητα, μια δραστηριότητα θέασης και διαίρεσης του κόσμου, και η κοινωνιολογία που τις παίρνει ως αντικείμενα, από μια σκοπιά που υπερβαίνει τα ακαδημαϊκά εναλλακτικά σχήματα της (εσωτερικής) ερμηνείας και της αναγωγής στις (εξωτερικές) συνθήκες, δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να πραγματώνει εν σχέσει προς τους φιλοσόφους τις φιλοσοφικά θεμιτές επιδιώξεις μιας κοινωνικής πραγματικότητας.

Μετάφραση από τα γαλλικά:

Φωτεινή Ταμβίσκου

(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 6, Δεκέμβριος 1990.

